

Avsaknadens erfarenheter

- **En studie om barnfamiljers upplevelser av ekonomisk utsatthet**

Av: Felicia Darle

Handledare: Lisa Kings

Södertörns högskola | Institutionen för samhällsvetenskap

Kandidatuppsats 15 hp

Socialt arbete höstterminen 2018

Socialt arbete med storstadsprofil

SÖDERTÖRNS HÖGSKOLA | STOCKHOLM
sh.se

Sammanfattning

Titel: Avsaknadens erfarenheter – En studie om barnfamiljers upplevelser av ekonomisk utsatthet

Författare: Felicia Darle

Uppsatsen utgår ifrån hur socialarbetares vittnesmål problematiserar det sociala arbetets struktur gällande ekonomisk utsatthet bland barnfamiljer. Genom kvalitativa intervjuer undersöker studien hur barnfamiljer med svag ekonomi upplever att vardagen påverkas av deras ekonomiska situation, vad de tvingas avstå ifrån samt vilket stöd de erfarit från myndigheter och civilsamhälle. Studiens teoretiska ansats utgörs av Baumans teori om konsumtionssamhället, Goffmans Stigma, Bourdieus kapital samt Beckers stämplingsteori. Uppsatsens resultat påvisar hur familjernas upplevelser av ekonomisk utsatthet i Sverige 2018 skiljer sig ifrån varandra samtidigt som beröringspunkter kan uttydas; föräldrarnas krypta valmöjligheter att samt deras kamp för att ge sina barn möjligheter att delta i samhället på samma villkor som andra. Familjernas upplevelser av att tvingas avstå från saker som andra har av ekonomiska skäl förklarar den ekonomiska utsatthetens skiftningar och hur deprivationens omfattning varierar mellan studiens deltagare. Familjernas erfarenheter av stöd genom statliga myndigheter i samband med ekonomiska problem kan sammanfattas genom deras negativa erfarenheter av socialtjänstens bemötande. De flesta föredrar att vända sig till civilsamhällets ideella organisationer när de behöver stöd: ekonomiskt såväl som känslomässigt. Innebörden av familjernas upplevelser av att avvika från normen i konsumtionssamhället kan ifrågasätta tanken bakom en skälig levnadsnivå och statliga myndigheters förhållningssätt gentemot ekonomiskt utsatta barnfamiljer.

Nyckelord: Socialt arbete, ekonomisk utsatthet, barnfattigdom, deprivation, migration, konsumtion, stigma, socialtjänsten, civilsamhället, skälig levnadsnivå

Abstract

Titel: The experience of absence - A study of the experiences of families with children living in poverty

Author: Felicia Darle

The thesis is based on how social workers' testimonials problematize the structure of social work regarding poverty among families with children. Through qualitative interviews, the study investigates how families with children with a weak economy experience that everyday life is affected by their financial situation, what they are forced to abstain from and what kind of support they have experienced from authorities and civil society. The theoretical approach of the study consists of Bauman's theory of consumption society, Goffman's Stigma, Bourdieu's capital and Becker's theory of labelling. The results of the thesis show how the families' experiences of poverty in Sweden 2018 differ from each other at the same time as connections can be explained; the parents' lack of choices to and their struggle to give their children opportunities to participate in society on the same terms as others. The family's experiences of being forced to refrain from things that others have for economic reasons explain the shades of experienced poverty and how the extent of deprivation varies between the participants of the study. Families' experiences of support through government agencies during economic hardships can be summarized by their negative experiences with social services. Most people prefer to turn to civil society non-profit organizations when they need support: financially as well as emotionally.

Keywords: social work, poverty among families, child poverty, deprivation, migration, consumption, stigma, social services, civil society, standard of living.

Ett stort tack till studiens deltagare för ert förtroende, er tid och ert mod att berätta. Utan er, ingen uppsats.

Tack till handledare Lisa Kings för välbehövlig uppsatsterapi. Tack för tydlighet, struktur och flexibilitet. Du var ett ankare i en annars förvirrad men spännande uppsatsupplevelse.

Tack till den ideella organisation som sammanförde mig med studiens respondenter och lät oss hållas under intervjutillfällena.

Innehåll

INLEDNING	6
Syfte	7
Frågeställning	7
Bakgrund	8
METOD.....	9
Respondenter och urval	9
Etiska överväganden.....	11
Tillvägagångssätt	12
FORSKNINGSÖVERSIKT	16
Att mäta fattigdom.....	16
Riskfaktorer	17
Upplevelser av ekonomisk utsatthet	18
TEORI.....	19
Konsumtionssamhället.....	19
Stigma.....	21
Välfärdsstatens makt.....	22
RESULTAT OCH ANALYS	23
Nyanser av ekonomisk utsatthet	23
Bananer, Adidas, Karate och Gran Canaria.....	28
Hellre kyrkan än socialtjänsten.....	31
SAMMANFATTANDE DISKUSSION	36
REFERENSER.....	39
Bilaga: intervjuguide	42

INLEDNING

En socialarbeters viktigaste redskap i yrket är hennes människosyn. Det andra verktyget är socialpolitikens förutsättningar för henne att verka som socialarbetare. Det tredje och kanske mest angelägna redskapet är mod att protestera, och att försvara de människor hon är satt att möta (Alakoski, 2011).

Citatet är taget ifrån en debattartikel skriven av socionomen tillika författaren Susanna Alakoski. När artikeln publicerades 2011 av SVT nyheter växte det enligt Rädda barnens rapport upp 220 000 svenska barn i familjer med mycket låg inkomst. Enligt Alakoski presenteras nya rapporter och nya siffror med några års mellanrum på samma tema. Utöver några debatter i media såväl som i riksdagen framstår effekten av rapporterna som verkningslösa. Alakoski exemplifierar hur barn år efter år växer upp med föräldrar som inte har råd med mat, inte har råd med skor och inte har råd med aktiviteter till barnen som kostar (Alakoski, 2011). Barn som växer upp i ekonomiskt utsatta familjer har bland annat svårare att klara sig i skolan, i arbetslivet och riskerar sämre hälsa (Angelin, Hjort & Salonen, 2014).

I Angelin, Hjort och Salonens (2014) studie anser samtliga 20 tillfrågade socialsekreterare inom försörjningsstöd att riksnormen inte motsvarade en skälig levnadsnivå. Det innebar att handläggarna i praktiken mer frekvent beviljar ansökningar över den erlagda riksnormen till gruppen barnfamiljer. Hösten 2018 publicerades *Fattigdomsrapporten 2018* av Sveriges Stadsmissioner som visar att drygt hälften av Stadsmissionens besökare idag utgörs av personer som lever på långvarigt ekonomiskt bistånd. De söker stöd hos civilsamhället genom organisationen för att få basala behov uppfyllda då det statliga biståndet inte räcker till (Sveriges stadsmissioner, 2018). En annan grupp barnfamiljer som ofta överlever tack vare civilsamhället är de utan papper. Dessa är ofta ekonomiskt utsatta då föräldrarna förvisats från arbetsmarknaden på grund av sin illegala status. Familjerna bor ofta trångt och flyttar tätt, vissa barn lever under sådana förutsättningar i många år (Nylander, 2017).

Angelin, Hjort och Salonens (2014) studie såväl som Sveriges Stadsmissioners (2018) rapport problematiserar hur det ekonomiska biståndet helt enkelt inte räcker för barnfamiljer som under längre perioder lever på statligt erlagda bidrag. Följaktligen målas en bild upp av hur ramen och förutsättningarna för det sociala arbetet inte verkar gå ihop med välfärdspolitiska beslut som bland annat avgör riksnormens storlek. Vilket i sin tur kan antas påverka inte bara den hjälpsökande utan försätter även socialarbetarna inom det offentliga såväl som inom det

ideella yrkesfältet i ett dilemma. Problemet figurerar därmed på individ- såväl som organisationsnivå. Uppsatsen avser att studera ekonomisk utsatthet på individuell nivå, utifrån barnfamiljers egna upplevelser i Sverige 2018. Studien avser även att reflektera över hur den ekonomiska utsattheten tar sig i uttryck samt vilket stöd familjerna får från sin omgivning.

Syfte

Syftet med studien är att undersöka på vilka sätt ekonomiskt utsatta barnfamiljer i Sverige 2018 upplever att deras vardag påverkas av en ekonomiskt utsatt situation. Studien undersöker hur en begränsad förmåga att konsumera inverkar på familjernas upplevda chanser till ett jämlikt deltagande i samhället. Genom att återge skilda upplevelser och erfarenheter inom ämnet avser studien att skildra en nyanserad bild av ekonomisk utsatthet. Vidare avser studien att ta reda på hur familjerna upplevt omgivningens stöd gångerna de behövt hjälp att lösa ekonomiska problem. Stödet kan ta sig i uttryck i genom civilsamhället eller statliga myndigheter.

Frågeställning

1. På vilka sätt upplever ekonomiskt utsatta barnfamiljer som lever i Sverige 2018 att ekonomin påverkar deras vardag?
2. Vad tvingas familjerna ge avkall på av ekonomiska skäl samt hur påverkar det familjens liv?
3. Hur upplever familjerna stöd från civilsamhälle och myndigheter i samband med ekonomiska svårigheter?

Bakgrund

Rätten till skälig levnadsnivå

Fattigdom och ekonomisk utsatthet bland barnfamiljer bekämpas globalt såväl som nationellt. Det svenska välfärdsperspektivet omfattas av en skandinavisk välfärdsmodell, vilken betraktar ekonomisk utsatthet som ett symptom på ojämlikheter i samhället. I avsikt att skapa ett mer jämlikt samhälle har med tiden flera välfärdspolitiska program utformats, som exempelvis socialpolitiken (Meeuwisse & Swärd, 2013). Det ekonomiska biståndet som kan beviljas med stöd av socialtjänstlagen 4 kap, 1§ utgör samhällets yttersta skyddsnät i syfte att hjälpa de som inte kan klara sin försörjning på något annat sätt.

Tillsammans med bistånd för livsföring i övrigt avser försörjningsstödet att förse individer med en så kallad skälig levnadsnivå. Tanken bakom en skälig levnadsnivå utgörs av att individer med svag ekonomi inte ska halka allt för långt ifrån normsamhällets ekonomiska vanor (Jonsson & Mood, 2013). Den skäliga levnadsnivån räknas ut igenom en av regeringen för året beslutad riksnorm, ett absolut fattigdomsmått som utifrån familjekonstellation ligger till grund för försörjningsstödet (Jonsson & Mood, 2013).

Försörjningsstödet avser att innefatta i princip alla nödvändiga återkommande kostnader så som utgifter för mat, kläder, hyra med mera. Livsföring i övrigt innefattar övriga kostnader så som exempelvis läkarbesök. År 2017 levde nästan 150 000 barn i hushåll som tog emot ekonomiskt bistånd, det motsvarar ca 6% av alla barn i Sverige. Procentuellt utgör ensamstående kvinnor med barn den största gruppen hushåll som får ekonomiskt bistånd. Somliga hushåll får ekonomiskt bistånd under längre perioder, andra kortare. Den genomsnittliga tiden för att få ekonomiskt bistånd år 2017 var 6,4 månader (Socialstyrelsen, 2018).

Utmaning av det yttersta skyddsnätet

Sverige 2018 ser på många sätt annorlunda ut än vad det gjorde när socialtjänstlagen trädde i kraft år 1982. Globaliseringen innebär att människor från världens alla hörn närmar sig varandra, flyktingströmmar och fri rörlighet inom EU leder till att fler söker trygghet i världens rika länder (Meeuwisse & Swärd, 2013). År 2015 sökte drygt 70 000 barn asyl i Sverige (UNICEF 2018). Ifall en familj får avslag på sin asylansökan dras dagsersättningen från Migrationsverket in. Om familjen av olika skäl väljer att stanna kvar i Sverige benämns de som papperslösa och står ofta utanför välfärdssamhällets ekonomiska skyddsnät. Det är

svårt att veta hur många som lever utan papper i Sverige idag, gränspoliserna har uppskattat att det rör sig om ca 12 100 individer, antalet barn är okänt (Migrationsinfo, 2018). Kjellbom & Lundberg (2018) problematiserar hur initialt socialtjänsten och slutligen högsta förvaltningsdomstolen tidigare i år nekade en ensamstående papperslös kvinna och hennes tre barn rätten till försörjningsstöd. Barnfamiljer som förvisso är i behov av samhällets hjälp för överlevnad men som samtidigt inte ingår i socialtjänstlagens personkrets, utmanar vårt yttersta skyddsnät och väcker debatter kring vilka som förtjänar en skälig levnadsnivå i Sverige 2018.

METOD

Studien syftar till att genom familjernas upplevelser och erfarenheter öka förståelsen för hur det är att leva som ekonomiskt utsatt i Sverige 2018. En ökad förståelse kan bidra med ökad kunskap vilket gynnar det sociala arbetet som berör målgruppen. Studiens metod utgörs av kvalitativa intervjuer som sedan tematiserats och respondenterna innefattar ett antal föräldrar som lever i ekonomisk utsatthet. Kvalitativa intervjuer kännetecknas enligt Trost (2010) just av syftet att förstå respondenten genom att ta del av dess upplevelser och på så vis också förstå vår gemensamma sociala verklighet bättre. Studiens utgång metodologiskt ifrån ett abduktivt slutledningssätt som under forskningsprocessen har inneburit en växelverkan mellan teori och empiri (Danermark, 2013).

Respondenter och urval

Studien kan, av etiska skäl inte vända sig direkt till barnen, utan riktar sig istället till föräldrarna. Genom ett familjeperspektiv lyfts även barnens upplevelser av familjens ekonomiska situation, om än genom föräldrarna. Socionomutbildningen innefattar en praktiktermin som av undertecknad utfördes inom en ideell verksamhet, den riktar sig till barn som lever i olika slags utanförskap samt till barnens familjer och nätverk. När praktikterminen avslutades erbjöds jag möjligheten att arbeta extra inom verksamheten vid sidan om studierna. Utifrån denna bakgrund fick jag möjligheten att komma i kontakt med studiens respondenter.

Verksamheten erbjuder barnfamiljer som lever i ekonomisk utsatthet att årligen ansöka om ett mindre engångsbidrag för barnens räkning. Familjerna som söker bidraget tillhör vitt skilda sociala grupper: några har exempelvis försörjningsstöd som primär inkomstkälla, några har fått avslag på sin ansökan om uppehållstillstånd. Verksamheten utför en pågående intern studie av kvantitativ sort som eventuellt kommer att kompletteras med intervjuerna som parallellt ligger till grund för uppsatsen.

Familjerna som söker det ekonomiska bidraget hos verksamheten har i samband med besökets avslut blivit tillfrågade ifall de vill bli intervjuade i vetenskapligt syfte. Därmed kan studiens urval på sätt och vis beskrivas utifrån ett bekvämlighetsurval, då respondenter har valts ut genom att de anmält intresse för studien (Trost, 2010). Samtidigt har respondenterna flera gemensamma nämnare, som villkorat deras möjlighet att anmäla intresse för deltagande: barn, svag ekonomi samt deltagande i verksamheten. Intervjuerna kommer att vara strukturerade då de fokuserar på ett tydligt avgränsat syfte. De förberedda frågorna kan beskrivas som öppna, då alla svarsalternativ är möjliga och välkomnas (Trost, 2010).

De svarande utgjordes av fem stycken kvinnor med barn, varav 4 ensamstående på hel eller deltid. Av kvinnorna var två papperslösa, en sjukskriven, en arbetslös, och en mottog försörjningsstöd. Bryman (2011) beskriver studiens interna validitet som dess förmåga att lyckas mäta vad den avser att mäta. Uppsatsens interna validitet skulle kunna problematiseras utifrån urvalets skilda tillgång till socialtjänstens bidrag, då studien lyfter respondenternas upplevelser av socialtjänsten. Det bör nämnas att socialtjänstens ansvar i egenskap av det yttersta skydds nätet inte omfattar alla familjer som befinner sig i Sverige. Enligt socialtjänstlagen är kommunen varken skyldig att betala ut ekonomiskt bistånd eller så kallat nödbistånd till papperslösa individer, även om kommunen har *möjligheten* att göra det (Stockholm Stad, 2017). De papperslösa respondenterna saknar därmed samma förutsättningar som de övriga för att få ekonomiskt bistånd, vilket skulle kunna påverka deras upplevelser av socialtjänsten. Det innebär dock inte att deras erfarenheter av ekonomisk utsatthet generellt särskiljer sig från resterande respondenter, därmed heller inte deras bidrag till studiens empiri.

Den externa validiteten syftar på studiens generaliserbarhet i förhållande till resten av populationen (Bryman, 2011). Studiens urval kan problematiseras ur perspektivet att samtliga respondenter har en kontakt med samma ideella organisation. Genom att enbart återge upplevelser från individer som söker organisationens stöd utelämnar studien övriga familjers

upplevelser av ekonomisk utsatthet. De intervjuade skulle igenom sin kontakt med verksamheten kunna återspegla en särskild grupp individer vars upplevelser särskiljer sig från den övriga befolkningens. För att ta reda på ifall det föreligger på det viset kan en mer omfattande eller jämförande studie inom ämnet utföras.

Trost (2010) likställer begreppet reliabilitet med studiens tillförlitlighet, att studies resultat bör vara det samma om den upprepas vid senare tillfälle. Hög tillförlitlighet uppnås genom att samtliga deltagare i studien intervjuas under samma förutsättningar. Individers tankar och åsikter kan skifta form i takt med att utveckling sker. Det innebär att garantin saknas för att kvalitativa studiers resultat överensstämmer vid olika tillfällen, då människors subjektiva upplevelser ligger till grund för materialet (Trost, 2010). Respondenters rättsliga förutsättningar skiljer sig visserligen åt, men inte deras förutsättningar för att genom studiens empiri få uttrycka sina upplevelser på ett likvärdigt sätt.

Etiska överväganden

Föräldrarnas berättelser om hur de själva och deras barn upplever familjens knappa ekonomiska situation kan antas utgöra ett känsligt ämne för de intervjuade. Vid planering av intervjufrågorna la jag stor vikt vid att inte projicera eventuella förutfattade meningar rörande ekonomiskt utsatthet på den intervjuade. Jag valde därför vilka ord jag använde under intervjun väldigt noga. Ord som fattigdom ersattes med termerna ekonomisk utsatthet eller små ekonomiska medel. Jag var noga med att inte ställa ledande frågor som skulle kunna upplevas fördomsfulla utan ställde mer öppna följdfrågor. Jag sa inte: ”Hur känns det att inte ha råd med saker som andra har råd med?” Istället sa jag ”Upplever du att er ekonomiska situation skiljer sig gentemot personer i er omgivning? (Om ja-hur?)”. Trost understryker vikten av att intervjuaren har reflekterat över vilka känslor som intervjun kan väcka hos de intervjuade genom ställda frågor (Trost, 2010).

I samband med att de intervjuade fick ta del av intervjuguiden (se bilaga) innan intervjuerna blev de informerade om att studien följer forskningsetiska principer enligt Vetenskapsrådet (2002). Därmed omnämns forskningskravet, som beskriver vikten av forskning inom ämnet samt hur forskningen fyller en funktion genom att tillföra kunskap till det sociala arbetet (Vetenskapsrådet, 2002). Intervjuguiden redogör för individskyddskravet genom de fyra underliggande kraven; informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet.

Informationskravet konkretiserar studiens syfte samt intervjuens övergripande handlingsområde för den intervjuade. Syftet med intervjun beskrevs för studiens deltagare genom en önskan om ökad vetenskaplig förståelse för hur barnfamiljer som lever på små ekonomiska medel upplever sin situation. En ökad kunskap om den upplevda situationen hos de deltagande familjerna kan skapa ökad förståelse inom det sociala arbetet som berör familjer i liknande situationer. Genom att förklara den intervjuades roll samt vad som förväntas av denne (se intervjuguide i bilaga) understryks även att deltagandet sker frivilligt och när som helst kan avbrytas (Vetenskapsrådet, 2002). Vidare uppfylls samtyckeskravet, då de intervjuade skriftligt såväl som muntligt fick tillkännage sitt deltagande i studien innan intervjun påbörjades (Vetenskapsrådet, 2002). I samband med att de intervjuade lämnade sitt samtycke fick de också information om att de när som helst kan avbryta intervjun (Trost, 2010). Respondenterna fick även skriftlig information om hur deras personuppgifter behandlas konfidentiellt i enlighet med rådande GDPR-lagstiftning. Intervjudeltagarna informerades om konfidentlitetskravet, vilket beskriver hur känsliga uppgifter som kan tänkas uppkomma i intervjusituationen behandlas konfidentiellt av mig som ansvarar för studien, det innebär att uppgifterna inte förs vidare (Vetenskapsrådet, 2011). Nyttjandekravet innebär att personliga uppgifter som samlats i samband med intervjusituationen enbart får användas för vetenskapliga och forskningsrelaterade ändamål (Trost, 2010).

Anonymitet var en förutsättning för respondenternas deltagande i studien av flera olika skäl: Delvis på grund av de känsliga ämnen som studien berör men också av säkerhetsskäl. Vetenskapsrådet (2011) återger hur enskilda individers identitet inte utgör något intresse för studiens resultat om den syftar till att lyfta särskilda inställningar i ett särskilt sammanhang, vilket kan beskriva uppsatsens syfte. Genom anonymisering tas all information som kan leda en specifik individ till dess deltagande i studien bort, både för allmänheten och internt för forskningen (Vetenskapsrådet, 2011). Min studies deltagare informerades om att alla platser och namn som nämndes under intervjun skulle avidentifieras, i syfte att skydda deras integritet.

Tillvägagångssätt

Planering av intervjuer

Kontaktuppgifter till de föräldrar som hade tackat ja till att delta i intervjuer inhämtades genom den ideella verksamheten. Inför intervjuerna kontaktades de respondenter som hade

tackat ja till att delta via telefon. Respondenterna fick föreslå en passande tid för intervjun inom ramen av två veckor och fick samtidigt information om intervjuens övergripande teman och syfte. Ingen tolk behövdes anlitas inför intervjutillfällena då samtliga respondenter talat bra svenska.

Inför intervjuerna förbereddes en intervjuguide med några övergripande frågeområden som innefattade de teman som studien avsåg att beröra. De olika frågeområdena utformades så att de intervjuades svar på frågorna skulle kunna återknytas till studerade teorier och tidigare forskning. Se intervjuguide, bilaga 1. Exempelvis fick området ”Familjens ekonomiska situation i vardagen” besvaras med hjälp av frågor som handlade om hur den intervjuade upplevde att inkomsten räckte varje månad. En fråga inom området var: ”Finns det saker som barnen eller du själv tvingas avstå ifrån av ekonomiska skäl?”. Frågan utgjorde svarsmöjligheter som sedan kunde kopplas samman med begrepp som upplevd deprivation och relativ fattigdom.

Genomförandet av intervjuer

Intervjuerna ägde rum enskilt i ett av verksamhetens samtalsrum. Platsen för intervjuerna föreföll naturlig då familjerna besökt verksamheten tidigare och då tackat ja till att bli intervjuade samtidigt som möjligheten till ett enskilt rum erbjöds. Trost (2010) understryker vikten av val av plats för intervjuerna då den både måste erbjuda en ostörd miljö men också upplevas trygg av respondenterna. Intervjuerna spelades in med ljudupptagare och tog mellan 40 och 60 minuter att genomföra, beroende på de intervjuades önskemål. Under intervjutillfällena flöt samtalen oftast av sig själva och vävde ihop de olika delarna med hjälp av några enstaka frågor. Jag ställde fler följdfrågor när samtalen kretsade kring de ämnen som studien avser att undersöka och ledde ibland tillbaka samtalen till dessa områden när de svävade iväg.

Utmaningar

En av de intervjuade ville av trygghetsskäl att en av verksamhetens anställda skulle vara med som stöd under intervjutillfället. Den anställda personens närvaro var ur forskningsetisk synpunkt delvis problematisk, bland annat för att intervjun innehöll frågor om kontakten med just ideella organisationer. Trots farhågor om att den intervjuade skulle känna sig tvungen att anpassa sitt svar på vissa frågor till den ideella organisationens fördel vägrade den intervjuades upplevda trygghet tyngre. Personalens medverkan var en förutsättning för att intervjun skulle bli av. Utmaningen hanterades genom ett kontrakt mellan undertecknad och personalen, där

det framgick att allt som framkom under intervjun skulle stanna i rummet. Det innebar förutom att personalen omfattades av konfidentialitetskravet att ingen information som framkom under intervjun fick spridas externt eller internt inom verksamheten. Information som framkom i intervjusituationen fick inte lov att påverka den intervjuades fortsatta kontakt med verksamheten. Avtalet mellan undertecknad och personal lästes upp för deltagaren innan intervjun påbörjades.

Transkribering

När intervjuerna slutförts skrevs de ut ordagrant. Studien lyfter känsliga ämnen och vikten av att anonymisera respondenterna samt omnämnda personer kan inte understrykas tillräckligt många gånger. I samband med transkriberingen anonymiserades därmed omnämnda människor, bostadsområden, orter, länder och städer. Anonymitet har även tilldelats den ideella verksamheten där intervjuerna har utförts. Delvis med hänsyn till respondenterna, men också för att markera hur uppsatsen inte avser att beskriva en specifik ideell verksamhet utan snarare civilsamhällets roll i allmänhet. Under transkriberingsfasen har felaktiga meningssatser omformulerats till grammatiskt korrekta och upprepanden som ”liksom” och ”typ” tagits bort. Trost (2010) menar att sådana typer av korrigeringar är smakfrågor som varje forskare själv får besluta kring samtidigt som han själv aldrig skulle vilja bli citerad i talspråk.

Analysmetod

Rennstam & Wästerfors (2015) beskriver det så kallade kaosproblemet, som syftar på hur forskaren sitter med en hög kvalitativt material som denne försöker få ordning på genom sortering. Ett sätt att få överblick över materialet kan vara att börja dela upp det i olika innehållsområden. Forskaren bör vara uppmärksam på ämnen som återkommer i materialet, dessa motsvarar så kallat huvudinnehåll och skapar flera teman som berör varandra (Rennstam & Wästerfors, 2015).

Redan under transkriberingsfasen som tidigare omnämnts påbörjade återkommande ämnen att ta form i flera av intervjuerna, därmed var den inledande analysfasen inte fullt så överblickbar som den hade kunna varit. För att få en struktur i materialet fick utgångspunkten utgöras av återkommande ämnen som var gemensamma för de olika respondenterna. Citat samlades från de olika intervjuerna som behandlade liknande ämnen och placerades tillsammans i olika grupper. I samband med att citaten klipptes ut fick

respondenterna figurerade namn och deras barn omnämns utefter det pronomen som föräldrarna valt att kalla dem. Enligt Rennstam & Wästerfors (2015) använder Kvaless uttrycket koncentrerat för att beskriva sorteringen av olika grupper av ämnen samlas ihop, analysprocessen innebär att sakta krympa ned dessa till ett fåtal mer övergripande kategorier (Rennstam & Wästerfors, 2015). Några exempel på dessa grupper av ämnen som sedan smälte samman till större kategorier eller togs bort var: riksnormen, bemötande, skam, och prekariatet.

Rennstam & Wästerfors (2015) beskriver hur reducering av materialet innebär att prioritera vad som ska tas bort och vad som ska behållas med hjälp av olika tillvägagångssätt. När detta sker hoppar forskaren mellan tillfälligt utsorterat material och sparade kategorier och det finns inget enväldigt svar på hur processen ska gå till. Genom att kombinera vad som benämns vara en kategorisk reducering, alltså vilka kategorier som ska tas bort med en illustrativ kategorisering, det vill säga vilka delar av innehållet som ska framgå krymper materialet (Rennstam & Wästerfors, 2015).

På det viset utkristallisera sig slutligen tre huvudteman ur materialet: ”Nyanser av ekonomisk utsatthet”, ”Vad vi inte har som andra har” och ”Omgivningens stöd”. ”Nyanser av ekonomisk utsatthet” innefattade respondenternas redogörelse av vad det för dem innebar att sakna pengar i vardagen. Dessa berättelser hade flera beröringspunkter men också stora skillnader vilket föreföll intressant. ”Vad vi inte har som andra har” handlade om vad familjerna tvingades avstå ifrån av ekonomiska skäl och deras upplevelser kring det. Många gånger besvarades frågan genom att respondenterna jämförde vad deras barn inte fick som andra barn fick, där av temats initiala namn. Det tredje huvudtemat handlade om vilket slags stöd familjerna upplevt att de fått genom andra. Det handlade om familjernas sociala nätverk, ideella organisationer och deras kontakter med myndigheter. Senare ströks familjernas sociala nätverk och fick viga ytterligare plats åt deras erfarenheter av civilsamhället och statliga myndigheter.

Ett initialt huvudtema som senare fick bli en så kallad underkategori till det sistnämnda temat kallades för ”Bemötande”, och innehöll upplevelser av hur det upplevda bemötandet skiljer sig mellan civilsamhället och statliga myndigheter. Under intervjuerna uppkom oväntade och intressanta ämnen, som att så många av de intervjuade hade väldigt dåliga erfarenheter av socialtjänsten och att de flesta i första hand vänder sig till civilsamhället för stöd. Slutligen

kunde dessa teman återkopplas till några av de teorier och den forskningsöversikt som initialt styrte intervjuguiden.

FORSKNINGSÖVERSIKT

Att mäta fattigdom

Angelin, Hjort och Salonen (2014) problematiserar hur själva begreppet barnfattigdom tenderar att stjåla fokus i samhällsdebatter på bekostnad av barnens faktiska situation som begreppet avser beskriva. Därmed redogör forskning inom ämnet ofta för olika sätt att mäta eller beskriva fattigdomen utefter dess kontext. Inom forskning som behandlar ekonomisk utsatthet bland barn i rika länder tenderar begreppet *relativ fattigdom* att användas.

UNICEF Innocenti Research Centre (2012) beskriver den relativa fattigdomen som ett mått på hur mycket en individs inkomst skiljer sig från andra individers inkomster inom landet. Inom EU dras gränsen vid 60% av respektive lands medianinkomst, vilket innebär att familjer vars inkomster som understiger gränsvärdet anses leva i relativ fattigdom. UNICEF Innocenti Research Centre menar, liksom forskaren Monica Magadi (2010) att det relativa fattigdomsmåttet tillsammans med upplevd deprivation utgör bästa möjliga måttstock för ekonomisk utsatthet bland barn i rika länder. Samtidigt kan det relativa fattigdomsmåttet, som utgår ifrån en viss procentsats av medianinkomsten uppfattas som vilseledande under plötsliga konjunktursvängningar. Ifall medianinkomsten bland invånarna höjs markant kan en individer som i själva verket fått det bättre ekonomiskt än tidigare ändå framstå som fattigare eftersom de flesta andra har fått de *ännu* bättre ekonomiskt (Jonsson & Mood, 2013).

Magadi (2010) redogör för begreppet deprivation, då det avser beskriva hur personer som lever på små ekonomiska medel tvingas avstå från saker som av andra i dess närhet anses vara nödvändiga. Genom att ta hänsyn till upplevd deprivation kan forskningen även delvis fånga den relativa fattigdomens innebörd. Ting som anses nödvändiga för barn i kontexten av ett rikt land kan exempelvis vara; möjlighet att kunna följa med på skolutflykter eller få möjlighet att gå på en fritidsaktivitet (Magadi, 2010). Albrithen (2015) använder också upplevd deprivation som fattigdomsmått i sin studie trots att han beskriver hur barn saknar basala förnödenheter. Den upplevda deprivationen kan syfta på att beskriva fysiska såväl som känslomässiga hinder och delas upp i nivåer: mild, måttlig, svår eller mycket svår

deprivation. Barnen som befinner sig inom den sistnämnda kategorin är de allra fattigaste och antas sakna basala förnödenheter (Albrithen, 2015).

I kontrast till det relativa fattigdomsmåttet och upplevd deprivation förekommer även absoluta fattigdomsmått och begrepp som absolut fattigdom. Det absoluta fattigdomsmåttet utgörs exempelvis vid fastställandet av riksnormen men används också för att beskriva hur fattigdom globalt innefattar brist på basala förnödenheter som bostad, mat och kläder. FN definierar nästan 800 miljoner människor runtom i världen som extremt fattiga, då dessa lever på en inkomst under 1,90 dollar om dagen vilket understiger 18 svenska kronor (Heggeman, 2017). Fattigdomens skilda innebörd gör att länder tacklar den olika, ett exempel på hur en mer extrem fattigdom bekämpas framträder genom Saudiarabiens tillvägagångssätt för att bekämpa barnfattigdomen 2002 (Albrithen, 2015). Åtgärderna innebar bland annat att nå ut med sjukdomsinformation till hela landets befolkning, att försöka minska barnadödligheten samt att minska antal barn som föds underviktiga. Utöver dessa tillkom politiska program som handlade om tillgång till basala behov som bostad, elektricitet, vatten och avlopp (Albrithen, 2015).

Sammanfattningsvis kan fattigdom beräknas på en mängd olika sätt och termerna som används för att beskriva fattigdomen är otaliga. Absoluta fattigdomsmått är inte samma sak som extrem fattigdom, relativ fattigdom skiljer sig från upplevd deprivation och den upplevda deprivationen kan delas upp i flera spektrum.

Risikfaktorer

Barn som växer upp i ekonomiskt utsatta hushåll riskerar att inte kunna delta i samhället på samma villkor som andra barn, vilket formar deras framtidsvisioner samt upplevda möjlighet att ta plats i samhället (Salonen, Kaharascho Fridh & Soares Lindberg, 2018). För barnen innebär familjens bristande ekonomi att tvingas avstå från saker som jämnåriga upplever självklara. Exempelvis kan dessa saker utgöras av kläder och skor, att kunna följa med på skolutflykter, delta i en fritidsaktivitet, fickpengar med mera. Barnen som utmärker sig från jämnåriga riskerar i högre utsträckning att bli retade eller slagna av sina klasskompisar på grund av familjens bristande ekonomi (Bilic, 2015).

I Rädda Barnens rapport (2018) diskuteras vilka barn i samhället som löper större risk att växa upp i ekonomiskt utsatta hushåll. Att ha en ensamstående mamma samt en annan

bakgrund än svensk är båda riskfaktorer för ekonomisk utsatthet. Kombinerar dessa förhållanden så ökar risken för att barnen ska växa upp i familj med små medel ännu mer (Salonen, Kaharascho Fridh & Soares Lindberg, 2018). Resultat från Magadis (2010) studie visade på hur den huvudsakliga inkomsten hos föräldrar till barn som upplever svår fattigdom mer sällan utgörs av bidrag, jämfört med barnen som upplever mild eller måttlig fattigdom (Magadi, 2010). Ett resultat från Magadis studie beskriver hur 49 % av barnen som upplever svår fattigdom har mödrar som saknar utbildning, jämfört med 2% av mödrarna till barn som inte upplever fattigdom alls. Magadi reflekterar över huruvida mödrarnas utbildning kan ge en ledtråd till varför färre familjer som upplever svår fattigdom söker bidrag.

Upplevelser av ekonomisk utsatthet

Studier visar hur barn som växer upp i ekonomisk utsatthet uttrycker en oro för att hamna utanför gemenskapen bland kompisarna. Barnen vill gärna kunna ha samma kläder som kompisarna, de så kallade ”rätta kläderna”. Barnen kan oftast inte ta hem kompisar då deras familjer bor trångt och umgås istället ute. En annan aspekt är föräldrarnas känsla av att stå utanför den ekonomiska samhällsnormen, att prioritera barnens ekonomiska behov samt ett dåligt samvete de gånger de köpte något till sig själva (Hjort, 2004).

Rapporter som getts ut av Rädda Barnen innefattar barns egna berättelser om hur det är att växa upp i ekonomiskt utsatta familjer. Ett exempel är skriften *På marginalen* författad av Mary Douglas (2013) som bygger på 12 stycken djupintervjuer, där barn med egen erfarenhet av att leva på just marginalen berättar om sin vardag. Barnen lyfter hur vardagliga problem kan relateras till familjens ekonomi och hur de många gånger tvingats avstå från klassresor och fritidsaktiviteter. Barnen berättar om hur middag ibland består av mackor, hur ett tomt busskort leder till dåliga betyg i idrott och hur de blir retade för att de saknar ”rätt kläder”. Ett barn berättar hur hon tycker att det är jobbigt att sitta och lyssna på hur kompisarna planerar roliga saker inför helgen som hon vet att hon av ekonomiska skäl måste avstå ifrån, samtidigt oroar hon sig för att hennes gympaskor ska gå sönder. Samma barn känner sig dum för att hon tänker så, för hon vet att det finns fattigare människor i världen. Angelin, Hjort och Salonen (2014) lyfter den självupplevda sociala skammen hos individer som tvingas ansöka om försörjningsstöd i sin forskning.

Andra studier visar hur ekonomiskt utsatta ensamstående kvinnor med barn upplever ökat stresspåslag inom en mängd områden. Stress kopplat till försörjning av familjen genom

arbete och bostad blandas med stress orsakad av diskriminering och stigmatisering från omgivningen. Ensamstående kvinnor med barn har i större utsträckning upplevt våld i nära relation, separation eller skilsmässa samt i högre utsträckning varit arbetslösa och upplever ett lägre socialt stöd (Broussard, Joseph & Thompson, 2012).

Internationellt behandlar forskningsöversikten frågor om hur fattigdom eller ekonomisk utsatthet bland barnfamiljer egentligen ska mätas, vad den innebär och hur den bör övervinnas. Inom det svenska forskningsfältet återfinns rapporter men också kvalitativ forskning i form av intervjuer med barn, föräldrar och socialarbetare. Uppsatsen fyller en plats inom forskningsfältet då den återspeglar den brett varierande innebörden av ekonomisk utsatthet bland barnfamiljer i Sverige 2018. Uppsatsen skildrar familjernas skilda möjligheter att uppnå en skälig levnadsnivå samt diskuterar dessa skillnader i förhållande till vårt samhälles sätt att bekämpa fattigdom hos ekonomiskt utsatta barnfamiljer.

TEORI

Konsumtionssamhället

Zygmunt Bauman (1999) diskuterar hur fattigdomens karaktär har skiftat i takt med konsumtionssamhällets framväxt i *Arbete, konsumtion och den nya fattigdomen*. Den nya fattigdomen utgörs inte endast av hotet mot människors direkta överlevnad även om en sådan fattigdom fortfarande också existerar. Bauman resonerar kring hur samhällskontexten som en människa befinner sig i utgör dess levnadsnorm och hur just avståndet till normen utgör fattigdomen.

Även när tillståndet för de fattiga höjs över den rena överlevnadens nivå betyder fattigdom alltid undernäring, otillräckligt skydd mot klimatets växling och hemlöshet – allt definierat i förhållande till vad ett givet samhälle uppfattar som den rätta standarden för näring, kläder och bostad (Bauman, 1999, s.59).

Baumans beskrivning av fattigdomen i förhållande till omgivning återspeglar begreppet deprivation som bland annat Magadi (2010) utgår ifrån i sina studier, snarare än den extrema fattigdomen som Albrithen (2015) beskriver.

Barnen som citeras i skriften *På marginalen* (Douglas, 2013) återger hur föräldrarnas brist på pengar försätter dem i besvärliga situationer. En tolvårig tjej berättar hur hon blir mobbad i skolan för sina kläder och därför gärna vill byta skola, men det går inte för den andra skolan

ligger för långt bort och familjen har inte råd med busskort. En artonåring berättar om hur hon blev nervös då hennes skola annonserade att de skulle göra en utflykt till ett nöjesfält, för att hon inte visste ifall hennes mamma skulle kunna betala. Även om skolan betalade resan och kanske åkkort skulle eleverna själva ta med pengar till mat och dricka (Douglas, 2013). För de flesta föräldrar utgör priset för en lunch en dag på ett nöjesfält inga stora uppoffringar, inte heller kostnader för busskort. Det säger något om hur den ekonomiska konsumtionsnormen bland barnfamiljer i Sverige ser ut i allmänhet vilket relateras till Baumans teori.

I ett konsumtionssamhälle innebär det normala att ständigt konsumera, vilket de som saknar ekonomiska medel inte kan. Det eftersträvansvärda livet i ett konsumtionssamhälle innefattar möjligheten att slippa ha tråkigt genom att ständigt kunna välja mellan de senaste produkterna och upplevelserna som erbjuds på marknaden och helst köpa dem före alla andra. Bauman (1999) beskriver oförmågan att nå upp till samhällsnormen som socialt och psykologiskt påfrestande då det innebär att särskiljas från vad som betraktas vara ett normalt eller lyckligt liv. Medan normen i konsumtionssamhället socialt betraktar fattiga som otillräckliga konsumenter leder fattigdomen till att individens egen självkänsla brister och blandas med känslor av skuld och skam (Bauman, 1999).

Barnen som intervjuats i marginalen (Douglas, 2013) uttrycker att de upplever sig avvika eller hamna utanför andra barn, då de på grund av deras föräldrars ekonomiska situation avstår från saker. De berättar om hur de slutar på fotbollsträningen för de har inga fotbollskor, de följer inte med och simmar för de har inga badkläder, de tar inte hem kompisar för familjen bor så litet. Barnen skäms över att inte ha råd och de flesta har blivit mobbade i skolan för sina föräldrars ekonomiska situation (Douglas, 2013).

Försörjningsstödet syftar till att avhjälpa ekonomiskt utsatta individers situation och därmed jämna ut de ekonomiska skillnaderna i samhället (Meeuwisse & Swärd, 2013). Bauman beskriver hur välfärdsstatens tanke om likheten mellan människor står i kontrast till hur konsumtionssamhället baseras på just olikheterna mellan människor, där den maximala lyckan verkar utgöras av att kunna välja mellan flest produkter och upplevelser. Välfärdsstatens tanke om utjämnandet av ekonomiska olikheter genom skälig levnadsnivå leder bidragstagare visserligen till överlevnad men utan möjlighet att kunna välja. ”Valofrihetssituationen” (Bauman, 1999, s.86) innebär att tvingas nöja sig med vad som erbjuds och Bauman likställer detta tillstånd med konsumtionssamhällets antivärde.

Stigma

Bauman (1999) beskriver hur upplevelser av att som ekonomiskt utsatt avvika från konsumtionssamhällets norm skapar känslor av skam och skuld. Erving Goffmans (2014) teori om stigma beskriver hur normavvikande individer märks av omgivning när den upptäckt dess från normen avvikande drag. Stämplingen av individen innebär en märkning, ett stigma som separerar individens faktiska identitet från dennes skenbara sociala identitet. Goffman framställer skammen genom normsamhällets stigmatisering, då denna tränger in i människan och öppnar dennes ögon för sin egen oförmåga att leva upp till samhällsnormen vilket i sin tur föder skamkänslor. Splittringen som stigmatiserade individer upplever mellan deras faktiska och skenbara identiteter skapar en känsla av ensamhet och utanförskap vilket leder till en önskan om att passa in. Därmed söker den stigmatiserade individen sammanhang där denne kan få vara sig själv och betraktas som ”normal” trots sina avvikelser (Goffman, 2014).

Goffman (2014) skiljer mellan de misskrediterade och de misskreditabla stigmatiserade individerna; De misskrediterade utgör skaran människor vars bara uppenbarelse av normsamhället bedöms som avvikande. Gruppen saknar därmed möjligheten att framgångsrikt försöka dölja sitt stigma. De misskreditabla motsvarar de individer som förvisso tillhör en normavvikande grupp, men vars avvikelse inte är så pass synlig att den nödvändigtvis måste framgå. De tillbjuds möjligheten att dölja sitt stigma och därmed undgå att bli betraktade som avvikande, alternativet att öppet berätta om sitt tillkortakommande (ibid). Beteendet kan exemplifieras genom hur flera av barnen som Douglas (2013) intervjuat uttrycker att de, i rädsla för mobbning många gånger väljer att dölja sin situation: De sjukanmäler sig inför idrotten, följer inte med på utflykter och berättar inte för kompisarna den verkliga anledningen till att de inte kan följa med på bio (Douglas, 2013).

Barnen i Marginalen (Douglas, 2013) återger upplevelser av hur avsaknad av ting, som andra barn har råd med skapar utanförskap. En pojke förklarar hur man önskar sig spel i mobilen och till TV:n, inte bara för att ha dem utan för att de som inte vet något om spelen blir utan vänner (ibid). Barnens önskningar om att ha de rätta spelen eller sakerna återspeglar hur Goffman (2014) diskuterar symbolbegrepp för att understryka hur accessoarer eller märken vi bär av olika slag slår an vitt skilda strängar hos omgivningen. Symboler sänder social information om oss själva till andra och kan beskrivas som komplement till den resterande bilden vi visar upp för andra. Bland dessa symboler motsvarar vad Goffman (2014) benämner som prestigesymboler eller statussymboler särskilda tecken som manifesterar att personen

också innehar social status eller ett visst anseende. Motsatsen till prestigesymboler utgörs av stigmasymboler som informerar omgivningen om en persons tillkortakommanden och normavvikelse. Stigmasymbolerna kan därmed avslöja normavvikare som annars lyckats hålla fasaden intakt (Goffman, 2014).

Välfärdsstatens makt

I Sverige växte välfärdssamhället fram mellan 1920-1970. Välfärdssamhället betraktade under sin framväxt fattigdom som ett av många andra sociala problem orsakade av arbetslöshet. De sociala problemen riskerade öka splittringen i samhället och för att komma till bukt med problemen påbörjades uppbyggandet av socialpolitik och socialförsäkringar (Meeuwisse & Swärd, 2013). Bauman (1999) diskuterar begreppet välfärdsstat genom dess uppgång och dess fall. Välfärdsstatens uppgång kopplas till arbetsetiken och välfärd för alla i en anda av gemenskap och dess fall sammanfattas av hur välfärdsstaten idag krympts ner till att tjäna en i omgivningens ögon, misslyckad minoritet av befolkningen (Bauman, 1999). Den misslyckade minoriteten av befolkningen motsvarar i sammanhanget ekonomiskt utsatta individer som tvingas be staten om hjälp.

Pierre Bourdieus (1999) teorier om klass och kapital utspelar sig i vår samhälleliga verklighet, det sociala rummet där våra skillnader och likheter skapas genom att olika egenskaper sorteras in vad Bourdieu benämner som kapital. Det ekonomiska kapitalet beskriver en persons ekonomiska förutsättningar och vanor genom dess förmåga att konsumera. Mycket pengar är lika med mycket ekonomiskt kapital, lite pengar betyder lågt ekonomiskt kapital. Utöver det ekonomiska talar Bourdieu om kulturella, sociala och symboliska kapitalformer. En person med mycket kapital i form av pengar, utbildning och nätverk betraktas därmed som viktigare än en människa med svagt kapital i det sociala rummet. (Bourdieu, 1999)

Bourdieu definierar staten som summan av en process där samtliga kapitalformer uppstår och därmed ger staten ett unikt meta-kapital vilket utgör överlägsen makt över alla de andra kapitalformerna. Statens makt kan sammanfattas genom det symboliska kapitalets egenskap att tillskriva tillstånd och drag ett värde eller icke värde, exempelvis genom att skilja på fattiga och rika. Staten utmärker sig i sitt symboliska kapital igenom sin juridiska makt, sin makt över myndigheter och resten av byråkratin. Genom dess förmåga att definiera vad varje person eller fenomen egentligen innebär skapar staten också ur den meningen varje individs

eller fenomenens egentliga innebörd. Bourdieu sammanfattar innebörden av statens mäktiga inflytande över det sociala rummet och personerna i det genom citatet ”Statens dom är den yttersta domen” (Bourdieu, 1999, s.104).

Beckers stämplingsteori har mycket gemensamt med Goffmans stigma. Stämplingsteorin kan appliceras på hur omgivningen genom att definiera sociala problem, som exempelvis fattigdom samtidigt påskriver och stämplar människor eller situationer som avvikande. Då individen stämplas som avvikande av omgivningen leder det till att dennes identitet och personlighet förpassas till omgivningens betraktelse av det avvikande fenomenet.

Omgivningens stämplande leder till att människor eller fenomen som på olika sätt avviker från normen placeras i olika avvika-fack, som tillskrivs särskilda egenskaper. Dessa fack återspeglar omgivningens sätt att betrakta den stämplade individen, vilket kan leda till att egenskaperna som omgivningen tillskrivit personen också införlivas i denne (Ejnaes & Kristiansen, 2013).

Uppsatsens frågeställningar besvaras med hjälp av den teoretiska bakgrund som presenterats ovan i förhållande till empirin som presenteras nedan. Ekonomiskt utsatta barnfamiljers upplevelser av ekonomisk påverkan på deras vardag i Sverige 2018 kommer att relateras till Baumans (1999) teorier om konsumtionssamhället och vad det innebär att inte leva upp till dess norm. Familjernas upplevelser av hur deras liv påverkas av att tvingas avstå från ting av ekonomiska skäl kommer i första hand att diskuteras utifrån Goffmans (2014) teori om Stigma. Familjernas upplevda stöd ifrån stat och civilsamhälle kommer att analyseras tillsammans med Bourdieus (1999) Statliga kapital-teori, Goffmans (2014) teorier om Stigma, Beckers (Ejnaes & Kristiansen, 2013) teori om stämpling och Baumans (1999) teorier om välfärdsstaten.

RESULTAT OCH ANALYS

Nyanser av ekonomisk utsatthet

Familjerna som intervjuats upplever själva att deras ekonomi utgör ett stort orosmoment i vardagen. Samtidigt skiljer sig innebörden av oron mellan de tillfrågade, avsaknaden av pengar har flera nyanser och tar sig i uttryck på olika sätt. För vissa medför familjens ekonomiska situation att de saknar mat för dagen och att månad efter månad oroar sig för om

hyran kommer att bli betald. Andra har visserligen återkommande inkomster som täcker hyreskostnader, men ekonomin tillåter endast konsumtion av de absolut nödvändigaste basvarorna. För somliga innebär bristen på pengar inte ett hot om svält utan familjens ekonomiska situation gör sig istället påmind då föräldrarna ständigt måste neka sina barn det andra barn får samtidigt som oväntade utgifter bränner hål i plånboken. Upplevelserna av att leva som ekonomiskt utsatt i dagens Sverige verkar vara lika många som det finns fattiga barnfamiljer. De papperslösa barnen och deras mammor är de mest utsatta, då samhällets yttersta skyddsnet inte fångar upp dem. Samtidigt är den ensamstående papperslösa kvinnans utsatthet mer påtaglig än de sammanboende papperslösa föräldrarna som kan dela på försörjningsansvaret. För Laila innebär den ekonomiska situationen att hon inte säkert kan veta om de får mat i morgon, eller ifall de kan få ihop till hyran.

Laila är ensamstående med tre barn under sex år. Familjen har sökt sig till Sverige för att undkomma en hotfull situation i hemlandet. Familjen lever som papperslösa sedan ett år tillbaka och hyr idag ett rum i en lägenhet tillsammans med en annan familj. I samband med att familjen fick avslag på sin asylansökan upphörde också migrationsverkets utbetalningar. Familjen kunde inte längre betala hyran och förlorade sin bostad. Laila har tidigare försörjt familjen genom ströjobb, efter att hennes arbetstillstånd dragits in tvingades hon jobba svart. Ett av barnen i familjen har blivit mycket sjukt och vårdas i hemmet. Därmed kan Laila inte jobba alls längre utan måste vara hemma med sitt barn. Familjens huvudsakliga inkomstkälla utgörs av stöd från olika ideella verksamheter som även betalar större delen av hyran för det rum som familjen hyr. Familjen har under perioder fått stöd av socialtjänsten och socialjouren för att finansiera sitt boende. Laila är utbildad inom vården men har arbetat som städerska i Sverige. Laila förklarar hur hon själv upplever sin ekonomiska situation:

Jag behöver inga extrapengar. Jag behöver bara pengar till mat och hyran. För barnen. Jag tänker inte på kläder eller leksaker, det är inget problem för mig. Men varje månad hyran, jag är jättestressad över att kunna betala varje månad. Och för mat, jag öppnar kylskåpet och tittar... hur ska jag klara idag? Eller i morgon?

Sarah befinner sig i en process där hennes och hennes mans arbetstillstånd omprövas och därmed även deras rätt att uppehålla sig lagligt i Sverige. Tillsammans med sin man har hon fyra barn. Familjens ekonomiska situation har under deras 8 år i Sverige gått upp och ner. I perioder har föräldrarna haft arbetstillstånd och jobbat och i andra perioder har de levt som papperslösa. När intervjun ägde rum hade familjen en självuttalad okej ekonomi, men så har det inte alltid varit. I perioder har Sarah varit själv i Sverige med barnen när mannen åkt

tillbaka till deras hemland. Sarah är utbildad lärare men jobbar som städerska. Familjen hyr två rum i en lägenhet som dom delar med en annan familj.

För två av de andra kvinnorna har ekonomin försvagats markant sedan de flyttat till en större lägenhet respektive en lägenhet i ett tryggare område. Kristin är ensamstående på deltid med en elvaårig son, hon har ett långt CV och är i grunden utbildad inom vården. Hon är långtidssjukskriven och försörjer sig med hjälp av sjukpenning från försäkringskassan, bostadsbidrag, vårdbidrag och barnbidrag. Familjens ekonomi har försämrats efter att de flyttat till en lite större lägenhet med högre hyra, på frågan om hur familjens inkomst räcker till basala utgifter som hyra och mat i dagsläget svarar hon;

Precis som det är just nu, nu har jag bytt till en större lägenhet och fick en högre hyra. Men jag fick inte ett öre mer i bostadsbidrag. Så att sen jag hamnade i den situationen så räcker det ju inte alls, den är liksom ren katastrof, min ekonomiska situation.

När Kristin vid tidigare tillfälle ansökt om försörjningsstöd hos socialtjänsten har hon fått veta att hennes bil och hennes hund tillsammans utgör kostnader som hon borde göra sig av med, hennes ansökan har därmed avslagits. Kristin är beroende av bilen i vardagen då hennes son ofta behöver extra stöd i form av skjuts till skolan. För Kristin innebär familjens ekonomiska situation att hon numer alltid tänker på pengar. Hon förklarar att det inte finns utrymme för några som helst oförutsedda utgifter och att familjens ekonomi ofta spricker på grund av dessa:

Det kan bara vara att cykeln går sönder och jag behöver få hjälp med däck eller någonting. Inga stora pengar. Som nu har jag varit hos tandläkaren och det var jag tvungen att göra, eller att högkostnadskortet tar slut, så du måste betala medicin, eller att min son önskar sig någonting, som inte alls egentligen är dyrt, köper jag en tidning till honom för sjuttio kronor, saboterar det jättemycket.

Kristin tycker att det värsta med hennes ekonomiska situation är att alltid behöva säga nej till sin son när han vill ha någonting. På frågan om hon tror att han märker av familjens ekonomi svarar hon:

Ja, nu har han ju börjat märka av mycket. För nu hör han ju hela tiden att jag säger att jag kan inte, eller vi måste vänta tills vi får pengar innan vi kan köpa det där eller det var alldeles för dyrt så att nu tror jag att han fattar ganska rejält att läget är tigt liksom. Han sa själv att han var orolig för jul, att han inte skulle få julklappar, så att du sitter det ju i honom att... Det är tufft. Fast han klagat ändå inte. Det gör han inte.

Elina är ensamstående mamma till fyra barn, hon fick barn tidigt och saknar gymnasieutbildning, vilket gör det svårt för henne att ta sig ut på arbetsmarknaden. Elina har

av säkerhetsskäl varit tvungen att flytta till ett annat bostadsområde och därmed fått en högre hyra, det har varit väldigt påfrestande ekonomiskt. Familjen lever på försörjningsstöd som tillsammans med barnbidrag och underhållsstöd utgör deras inkomst. På frågan om inkomsten räcker för att försörja familjen svarar Elina att den absolut inte räcker; ”Om jag säger såhär, mina barn får äta nudlar ibland. För att det är självvållat, jag bytte ju min lägenhet”.

Elina tittade länge på lägenheter, hon var fast besluten om att försöka lämna sitt dåvarande bostadsområde. Tillslut fick hon erbjudandet om ett förstahandskontrakt i ett tryggt område, hyran för den nya lägenheten låg på runt 15000 kr i månaden vilket var mer än dubbelt så mycket som hennes tidigare hyra, så hon diskuterade situationen med sin socialsekreterare;

Dom sa vi kommer att betala 12 000, resten får du betala själv. Jag sa men det är jag med på för jag vill bort därifrån. Så för mig känns det som att det är värt varenda krona. Jag och mina barn mår mycket bättre. Men samtidigt så känner jag ibland, men jag vågar inte... Varje månad vill jag ringa och säga att jag inte klarar av det. Men då känner jag såhär, då kommer dom säga att jag ska byta lägenheten och det vill jag inte, för mina barns trygghet.

För Elina innebär den ankommande julen ett ekonomiskt stresspåslag, hon säger att den tar kål på henne. Elina beskriver hur hennes barn vill ha märkeskläder som andra barn har men att hon ofta inte kan ge dem det: ”Jag känner mig som en skit. Jag känner mig jättedålig. Jag sover ingenting, jag är ständigt i det här... hur ska jag klara av, hur ska jag klara av...”

Maria är ensamstående förälder till sin 11 åriga son, tillsammans bor de i en lägenhet. De båda fick uppehållstillstånd i Sverige när sonen var nyfödd och har sedan dess haft det ekonomiskt kämpigt, med undantag för en period när hon haft arbete. Maria har under sin tid i Sverige bland annat studerat svenska och genom arbetsförmedlingen utbildat sig inom ekonomi. Under studietiden har hon fått försörjningsstöd och idag utgörs hennes främsta inkomstkälla av arbetslöshetsersättning från försäkringskassan tillsammans med barnbidrag och bostadsbidrag. Familjens sammanlagda inkomst ligger mellan 1-2000 kr under riksnormen varje månad men Maria har så dåliga erfarenheter av socialtjänsten att hon inte vill söka försörjningsstöd. Hon har därför en strikt budget och berättar om hur hon klarar av att hålla den:

Kanske ett dumt exempel, men krossade tomater från Ica kostar 5 för 20. Det får man köpa bara ett per köp. Då måste vi fuska, då tar vi flera kvitton och säger det här är till grannen, det gjorde vi i flera omgångar. Då sparade vi! Är det rea springer vi direkt och lägger det i vår frys, små, små bitar tar vi fram. Har vi inte råd så köper vi inte. Till exempel är gurkan dyr den här veckan, då äter vi inte gurka.

Hon berättar att hon uppmuntrar sonen till att äta mer kött och grönsaker i skolan för de har dom inte råd med hemma. Vid ett tillfälle låg familjens matbudget på 300 kr en månad: ”Det räckte till mjöl och potatis. Jag köpte grönsaker till min son som jag hackade och sparade”.

Maria berättar om hur mycket hon anstränger sig för att köpa kläder till sonen. Oftast är det träningskläder som ställer till det, men Maria är uppfinningsrik och letar på blocket och tradera, hon fyndar dyra men lite trasiga jackor som hon trixar och lagar. Det är svårare att hitta billiga underkläder till sonen: ”Nu har han underkläder som är små för honom. Men jag tvingar honom att ha dem, för vi har inga andra. Han säger att han skäms, när han går till gympan går han till toaletten och byter om”. Maria blir ledsen när hon berättar om hur sonen känner sig tvingad att byta om på skoltoaletten, för att inte visa sina för små kalsonger för kompisarna.

Respondenternas upplevelser av hur den ekonomiska situationen påverkar deras vardag befinner sig inom ett relativt spektrum som skiftar mellan vad bland annat Magadi (2010) definierar som svår och mild fattigdom. Relativa fattigdomsmått används enligt Magadi i länder med hög levnadsstandard. Därmed baseras minimum levnadsnivån utifrån omgivningens ekonomiska och sociala standard, genom att undersöka hur en individs inkomst procentuellt förhåller sig till omgivningens median inkomst (Magadi, 2010). Respondenterna har inte ombetts ange deras faktiska inkomst men med hänvisning till deras vardagsrelaterade upplevelser framträder en bild av ett brett spektra där samtliga tillfrågade påverkas dagligen av sin ekonomiska situation men där uttrycken påverkan tar skiljer sig åt.

Zygmunt Bauman beskriver hur ett så kallat normalt liv i konsumtionssamhället innefattar möjligheten att genom konsumtion välja bland produkter och upplevelser. Ett lyckligt liv i konsumtionssamhället innefattar just oräkneliga möjligheter; att välja de senaste och de av flest eftertraktade varorna samt att inte behöva missa något som andra istället får. Att sakna de medel som krävs för att kunna konsumera innebär därmed att även sakna det liv som av samhällsnormen beskrivs som normalt, än mindre lyckligt (Bauman, 1999).

Mammornas upplevelser av hur deras ekonomiska situation påverkar vardagen skiljer sig ifrån varandra och enskilt skiljer sig dessa upplevelser över tid. En flytt till ett säkrare område eller en större lägenhet beskrivs av några haverera ekonomin fullständigt medan andra inte har möjlighet att flytta utan hyr in sig själv och sina barn i ett rum. För vissa tillåter ekonomin ibland endast middag i form av nudlar, för andra innebär den att ständigt tvingas jaga basvaror på rea och för en tredje att inte veta hur man ska kunna köpa mat idag eller imorgon.

Gemensamt för samtliga är den upplevda oron och deras begränsade upplevelser av att kunna välja fritt, även om möjligheterna till fria val också är nyanserade mellan de tillfrågade. Bauman beskriver hur motsatsen till konsumtionssamhällets lyckade liv utgörs av att tvingas ta det man får i brist på andra alternativ, han kallar det för ”valofrihetssituationen” (Bauman, 1999, s. 86).

Bananer, Adidas, Karate och Gran Canaria

När familjerna ska beskriva hur deras ekonomiska situation tar sig i uttryck i vardagen definieras den ibland genom vad andra barn har, som familjen själva inte har. När föräldrarna berättar om hur barnens önskningar inte kan uppfyllas framträder avståndet mellan dem själva och barnfamiljer i omgivningen. Maria, Kristin och Elina uttrycker att det är just oförmågan av att kunna ge sina barn vad som anses normalt av omgivningen som den svåraste biten av att leva snålt. Kristin och Elina beskriver hur barnens önskan om märkeskläder ställer till det, hur resor till Gran Canaria aldrig blir av och hur en läsk för 37 kr inte finns på tapeten. Deras barn lever inom ekonomiska ramar som framstår som små jämfört med barn i deras omgivning. Marias son fick sluta träna karate då de tillkommande utgifterna blev för höga samtidigt som karatetränaren agerade oförstående när Maria försökte lyfta problemet med honom. Lailas ekonomiska situation innebär att hon ofta inte kan köpa en banan till sina barn, ens på lördagar. Avståndet mellan hennes barn och omgivningens konsumtionsnormer är stora.

Laila spenderar många timmar i lokaltrafiken varje dag med två av sina barn då dessa går på förskola i en annan del av staden. Förskolan ligger väldigt långt från familjens nuvarande hem. Hon berättar om hur familjens ekonomiska situation gör sig påmind även under resan på väg till förskolan:

Till exempel åker vi med tunnelbanan. Ibland är det andra barn eller personer som äter, bulle eller bannan eller nått. Då säger min son Mamma jag vill ha en sån, Mamma har du pengar? Jag svarar vi har lite, ibland vill jag inte att han ska veta. Jag är hopplös nu, jag har inte pengar till något. Då säger jag, nej idag får du inte, men jag kan köpa den på fredag eller lördag.

När helgen sedan kommer har Laila inte alltid råd att köpa den utlovade bananen och hon berättar att sonen då blir besviken på henne: ”Han börjar gråta eller klaga, säger att han inte tycker om mig, du är dålig säger han. Han räknar sina vänner och säger att deras mamma eller pappa gör si och så”. Hon förklarar att hon måste prioritera: ”Om jag hade pengar, kan

jag inte köpa bulle eller bannan, jag måste köpa något för att kunna laga mat så att dom kan äta någonting. Så att dom inte blir utan mat hemma”.

Elinas två äldsta barn vill gärna ha gympaskor av Air max modell för det har andra jämnåriga. Ibland får Elina presentkort på klädesaffärer genom en ideell organisation, för dem försöker hon köpa kläder och skor som barnen verkligen vill ha, något hon annars inte skulle ha råd med. Elina berättar om hur glada barnen blir vid dessa tillfällen:

Alla säger till dem åh vad snygga skor du har liksom. Då känner dom sig lite mera... att dom är med. Att dom passar. Inte att dom inte passar in men liksom att dom också har vad alla andra har. Dagens ungdomar och dagens barn.. allting är märke. ALLT. Har du inte någonting som är märke, då är du utstött och så liksom. Och jag säger inte att mina barn ska ha märken men jag vill inte att dom ska känna så.

Elinas barn blir glada de gånger dom får märkesskor men respekterar att familjens ekonomi oftast inte tillåter sådana utsvävningar. Det innebär även att Elinas son oftast saknar fickpengar när han ska hitta på saker med vänner, som att tillexempel gå och fika. Vännerna kan spendera 37 kr på en läsk, men det kan inte Elinas son göra. Ibland händer det att han ringer och frågar någon släkting om en femtilapp för att kunna följa med och fika, oftast går det bra. Kristin upplever att sonen ibland kan reagera negativt när han inte får vad andra har samtidigt som han förstår situationen:

För det mesta så tar han det men han kan bli ledsen eller bli arg och tycka att jag skulle jobba. Liksom, kan inte du jobba? Men samtidigt så vet han ju varför jag inte kan jobba. Men vi försöker ändå lösa det, det han vill eller det han behöver det ska han få liksom. Är det något jag lägger pengar på så är det ju honom. Han får ju så mycket som bara kan gå. Då svälter jag hellre själv liksom, när han inte är hos mig. Så att han kan få vara som andra barn, liksom.

Att vara som andra barn innebär att kunna köpa det andra barn köper, eller att få samma möjlighet att uppleva världen. Många barn i Kristins sons skola reser regelbundet utomlands, men Kristins ekonomi tillåter inga semesterresor. Hennes son uttrycker att han också gärna vill åka på utlandssemester: ”Alla i min klass får åka utomlands, alla har vart utomlands, jag kommer aldrig att få åka utomlands. Alla har flugit någon gång i sitt liv, jag har aldrig suttit i ett flygplan”.

Kristin berättar att hon och sonen igår var med en kompis till honom på museum och att kompisens skulle åka bort över jul. Dom skulle åka till Gran Canaria. Kristin förklarar hur sonen längtar efter att få göra det samma: ”Jag vill också till Gran Canaria. Jag kommer

aldrig få åka till Gran Canaria, för vi har inte råd. Så att han... Det är mest det han kanske märker. Sådär... dom hör vad andra gör. Dom andra i skolan har Adidas skor”.

Saraha's två äldsta barn vill också gärna ha kläder med märken som Nike eller Adidas, som resten av deras kompisar. Hon beskriver hur det känns viktigt att försöka ge sina barn samma slags kläder som deras kompisar har, för att hennes barn ska känna sig bra och inte som hon själv uttrycker det: fattiga. Hon har inte har något behov av att köpa kläder till sig själv fast hon äger få plagg.

Maria har fått hjälp av en ideell organisation för att kunna betala sonens terminsavgift för karate, det räckte inte då det hela tiden tillkommer extra avgifter. Maria kontaktade karatetränaren gällande terminsavgiften och frågade om de gjorde avdrag för ensamstående kvinnor med barn, hon fick svaret att avgiften *bara* låg på 1000 kronor: ”Då ville jag inte ställa mera frågor. För det kostar inte så mycket sa han... Det är bara 1000 kronor. Sen kostar medlemsavgift 200 kr per år. Och kläder 450 kr, och tävlingar 350 och gradering 350”.

Marias son blev tyvärr tvungen att sluta på karaten av ekonomiska skäl och därmed besviken.

Jag kunde inte betala den andra terminen, han var jättearg på mig. Han tjatade om att han måste få gå på tävlingar, alla går på dom. Men han kan inte, för dom kostar ju 350 kr per tävling och jag har inte råd att betala. Då blir det meningslöst för honom att gå på karate. Han kunde inte ens göra gradering.

Karatetränarens oförstående kommentar kan betraktas som ett exempel på hur personer som familjerna kommer i kontakt med i vardagen får dem att tystna om sin situation. De flesta av mammorna försöker att kompensera så gott det går så att barnen och personer runt barnen inte ska märka av familjens ekonomiska problem. Goffmans (2014) teorier om stigma och de miskreditabla kan appliceras på hur familjerna av normsamhället betraktas som normala fram till det ögonblick då deras ekonomiska avvikelse framträder. Obehaget som uppstår i samband med ”avslöjandet” undviks helst. Kristin upplever att ämnet är svårt att prata om:

Det är svårt att vara fattig, jag använder inte det ordet själv, jag har inte tänkt på mig själv som fattig förens egentligen nu när det börjar bli så himla tight i kassan och man inser att man inser att man är fattig. Men att det är väldigt svårt att prata om det, det är lätt att säga att jag har lite dålig ekonomi, det kan man ha men det finns en nivåskillnad mellan att ha dålig ekonomi och bli riktigt fattig, när du inte har något till i princip någonting. Det är väldigt, ja det är svårt. Och det gör ju också att man försöker hålla skenet uppe kanske vilket är synd. Jag tror inte att folk vet hur tight det kan bli.

Kristins tankar om nivåskillnader kan beskriva mammornas delade möjligheter till att förse sina barn med saker och upplevelser som andra barn har. Deprivation översätts till direkt

svenska som berövande, att bli berövad på något. Att inte kunna ge sina barn saker och upplevelser som andra barn runt omkring ser som självklara beskrivs vara det svåraste utifrån familjens ekonomiska situation. Tårar faller när mammorna beskriver hur de trots snålade, lånande och lagande inte kan ge sina barn möjligheter att delta i samhället under samma förutsättningar som andra. Föräldrarnas faktiska inkomster ger en ganska intetsägande bild av den ekonomiska utsatthetens innebörd för familjerna, då utgör istället begreppet deprivation ett mer målande alternativ. Genom att förstå vad familjerna tvingas välja bort av ekonomiska skäl kan innebörden av familjens ekonomiska situation förmedlas mer tydligt (Magadi, 2010).

Goffmans teori gällande prestigesymboler i konsumtionssamhället kan kopplas till Elinas och Sarahs beskrivningar av hur märkeskläder är en förutsättning för att deras barn inte bli utstötta eller känna sig fattiga. Att bli utstött eller stigmatiserad av andra innebär enligt Goffman att känna en skam över sig själv. Både Kristin och Elina säger att de gör stora uppoffringar för att deras barn ska kunna få vara som andra barn vilket kan motsvara att slippa avvika och slippa skämmas. Rädslan för att föräldrarnas ekonomiska situation ska bidra till att orsaka stigmatisering av barnen kan därmed avhjälpas genom att föräldrarna i den mån de är möjligt försöker förse sina barn med de ting som betraktas vara prestigesymboler och undvika stigmasymboler. Skor av Air max modell, synliga graderingar i karate eller solbrännan efter en resa till Gran Canaria kan alla exemplifiera dessa prestigesymboler. Att ha trasiga eller för små kläder motsvarar vad Goffman beskriver som stigmasymboler och är därmed starkt sammankopplade med skamkänslor och avvikande från konsumtionssamhällets norm.

Hellre kyrkan än socialtjänsten

Civilsamhället verkar genom ideella organisationer i större utsträckning än statliga myndigheter upplevas som stöttande; materiellt såväl som socialt. För familjer utan papper fyller ideella organisationer ett tomrum som statliga myndigheter och frånvarande socialt nätverk lämnar efter sig. För personer som söker asyl i Sverige räcker sällan dagsersättningen från migrationsverket till något utöver det absolut nödvändigaste, för dem spelar civilsamhället i form av ideella organisationer en viktig roll. De intervjuade har ett högt förtroende för ideella organisationer och de flesta vänder sig hellre till dessa i akut ekonomisk kris. Anledningen verkar ligga i bemötandet, att bli bemött som en människa. Flera uppger

stödet från ideella organisationer som nödvändigt. Inte bara ekonomiskt utan även psykiskt. Försörjningsmässigt utgör bidrag från försäkringskassan och socialtjänsten ett ekonomiskt stöd för några av dom tillfrågade, även om stödet beskrivs som långt ifrån tillräckligt då det behöver kompletteras genom mer pengar ifrån andra håll. För familjer utan papper och socialt nätverk utgör civilsamhället ofta den enda livlinan. Att söka ekonomisk hjälp genom socialtjänsten beskrivs som den absolut sista utvägen, de flesta undviker kontakten med socialtjänsten till nästan varje pris.

Maria berättar om hur hon som nyanländ i Sverige kontaktade socialtjänsten då hennes son var bäbis och det enda hon ägde var en resesäng: ”Jag flyttade till en lägenhet, det fanns inte ens en lampa. Jag hade inga bestick jag hade ingen kastrull, jag hade ingenting. Ingen säng, ingen madrass, Ingenting”. Som asylsökande fick Maria 61 kronor per dag av migrationsverket, vilket innebar att hon inte hade pengar till någonting utöver det absolut nödvändigaste. Socialtjänsten erbjöd henne ett lån som Maria tackade nej till, då hon saknade möjlighet att betala tillbaka på lånet månadsvis. Då hänvisade socialtjänsten Maria till en ideell organisation som försåg henne och hennes son med nödvändiga möbler och en barnvagn, Maria har fortfarande kvar alla möblerna hon fick för 11 år sedan.

För Kristin har den ideella verksamheten också haft en stor betydelse. Inte bara ekonomiskt utan även känslomässigt. Kristin beskriver hur hon upplever kontakten med organisationen:

Jag älskar ju det här stället. Alltså det här är på något vis som ett andra hem. Här är jag trygg - Det är ingen stress, dom kastar inte ut en efter X antal gånger man vart här utan dom är bara med, i livet på något vis. Dom är mina ständiga följeslagare som har funnits till hands under fem års tid så att jag är jättetacksam för att dom finns.

På frågan om vart Kristin hade vänt sig vid ekonomiska krissituationer ifall den ideella organisationen inte hade funnits blir hon först tyst, sedan svarar hon: ”Det är en ganska skrämmande tanke faktiskt /.../ dom gångerna det har varit riktig kris hade jag varit tvungen att hitta något annat ställe att få hjälp ifrån”.

Kristin säger att hon troligtvis hade löst en sådan kris genom att kontakta kyrkan för att bli tilldelad en matkasse. Kristin säger att hon absolut hellre hade vänt sig till kyrkan än till socialtjänsten vid en ekonomisk kris. Kristins inställning kan kopplas till tidigare erfarenheter av socialtjänstens bemötande i samband med hennes ansökan om försörjningsstöd: ”Det kändes inte som att man var människa. Det är svårt att förklara liksom, bara en känsla”.

De papperslösa barnfamiljerna står utanför välfärdssamhället och riskerar att bemötas utefter sitt ofullständiga medborgarskap när de söker hjälp hos myndigheter. När Laila befann sig i en akut ekonomisk kris sökte hon upp socialtjänsten i förhoppning om att de kunde hjälpa henne:

Jag gick till receptionen och sa att jag behövde hjälp, jag är bostadslös idag /.../ Sen ringde en kvinna mig, hon sa inte så snällt, mer grovt att nej du är papperslös du måste lämna landet. Hon menade jag bryr mig inte om din situation, eller om dina problem och hon sa att om vi ska hjälpa dig och förlänga för dig på hotellet, om polisen frågar oss om dig och vart du bor kommer vi att säga det till polisen. Jag sa, vad har jag gjort? Jag har inte gjort något kriminellt, har inte tjuvat, inte dödat någon, vad gjorde jag? Jag har problem. Jag vet inte... jag har tre barn jag är ute det är katastrof. Och det var vinter, kallt med mycket snö.

Bemötandet från socialtjänsten vid det tillfället fick Laila att känna sig som en brottsling.

Maria har kollat upp riksnormen och konstaterar att hon lever på ett till två tusen kronor under den, men vill inte ansöka om försörjningsstöd hos socialtjänsten. Hon har tidigare mottagit försörjningsstöd vilket medfört upplevelser som gör att hon idag saknar förtroende för socialtjänsten: ”Man känner sig förnedrad på något sätt. Som att varje gång känner man som att... Du sitter och ljuger, man måste alltid bevisa sig.”

Maria upplevde att hennes privatliv inte respekterades när hon för att få försörjningsstödet ombads redovisa varenda liten spenderad krona. Ändå var det värsta att samtidigt känna sig ifrågasatt, att befinna sig i en svår ekonomisk situation och samtidigt bli misstrodd:

Det är på vilket sätt dom gör det, det är deras ansiktsuttryck. Man känner att dom har sett så många fuskare att för dom blir du en fuskare. Man känner redan när dom kommer och skakar hand, att du kommer sitta och ljuga, du kommer att sitta och fuska du är inte... värd.

Bauman tolkar begreppet välfärd i välfärdsstat som ett löfte om något mer än bara överlevnad, en allmän välfärd innebär därmed ”en kollektiv garanti för individens värdiga överlevnad”(Bauman, 1999, s.67). En så kallad skälig levnadsnivå bör enligt Jonsson & Mood (2013) innebära att ingen familj ska tvingas avvika för mycket från det resterande normsamhällets ekonomiska vanor. Respondenternas upplevelser av deras närhet till normsamhällets ekonomiska vanor i Sverige 2018 motsvarar inte en sådan definition. Om familjerna ska få ta del av den skäliga levnadsnivån behöver socialtjänstens motkrav uppfyllas, som exempelvis att göra sig av med sin hund eller sin bil. Kraven kan också innebära total transparens; myndigheten vill få ta del av precis allt du konsumerat. För flera

tillfrågade utgör bemötandet och motkraven så stora påfrestningar att de väljer bort det yttersta skyddsnätet.

Personer som saknar ekonomiska förutsättningar och personer med mycket pengar samexisterar i en kultur som utgår ifrån konsumtionssamhällets norm. När de rika blir rikare förstärks också upplevelsen av relativa fattigdomen då normen för konsumtionsvanorna flyttar sig lägre bort från de som saknar medel, vilket innebär en ökad stigmatisering för de avvikande (Bauman, 1999). Elina tycker att riksnormen är alldeles för låg, den räcker inte. Hon lägger till: ”Vad jag tycker är fel är att... 2018 ska vi höja barnbidraget för alla barnfamiljer med tvåhundra per månad. Yippie, det är 800 extra för mig! Nej det är det ju inte, för socialen drar ju av det från min livsnorm. Så hur har dom tänkt där?”

Elina sätter fingret på hur statliga satsningar på barnfamiljers ekonomi missar målgruppen med försörjningsstöd. När barnbidraget eller underhållsstödet höjs för samtliga svenska barnfamiljer blir den gruppen som kanske allra mest hade behövt mer pengar utan, då riksnormen ligger kvar på samma gräns som tidigare.

Bauman beskriver hur varje samhälles tudelade attityd gentemot de medellösa å ena sidan har inneburit rädsla och ovillighet och å andra sidan empati och viljan att hjälpa. Beroende på hur samhällsnormen utformats skapades också samhällets fattiga utefter denna. Fattigdomens orsaker fastställdes utifrån normen och strategier för fattigdomens botemedel likaså (Bauman, 1999). Utifrån Baumans teori om konsumtionssamhället, där normen utgörs av förmågan att kunna konsumera framställs de fattiga som de olämpliga och onormala. Det kan framstå som paradoxalt att riksnormen också utgår ifrån vad regeringen anser vara en skälig levnadsnivå när den enligt de intervjuade snarare innebär ett avvikande från just normen. Bemötandet som majoriteten av de intervjuade beskriver sig upplevt hos socialtjänsten utgör skäl för dessa att hålla sig borta från socialtjänsten.

Bauman (1999) beskriver hur skapandet av ordning och normer skär igenom samhällskroppen med målet att sära på rätt och fel, de som uppfyller normen från de som avviker ifrån den. De avvikande individerna, som inte kan eller vill uppnå normen utesluts med förvisningen om att ansvaret för avvikandet ligger på individen själv. Genom respondenternas upplevelser av socialtjänstens bemötande och tillvägagångssätt kan statens strategi för att hantera ekonomiskt utsatta barnfamiljer diskuteras. Bourdieus (1999) teori om det statliga kapitalets makt att definiera fenomen och därmed samtidigt skapa deras innebörd

skulle kunna härledas till hur det absoluta fattigdomsmåttet som utgör riksnormen har kommit till att definiera och separera fattiga från icke fattiga.

Respondenterna återger hur de genom att be socialtjänsten om hjälp blir bemötta som potentiella fuskare. För att förtjäna statens ekonomiska bistånd måste du räknas som fattig och fattig blir du först när du kan bevisa att din inkomst understiger den summa som staten på förhand bestämt motsvarar skälig levnadsnivå. Individens upplevelse av deprivation i förhållande till normsamhället är inte relevant i sammanhanget. Bauman (1999) beskriver hur de uteslutna avvikarna för deras egen skull inte kan tillåtas vara fritt handlande människor då dessa betraktas oförmögna att ta hand om sig själva då de redan bevisat att de är oförmögna att leva upp till samhällsnormen: ”Att kontrollera och övervaka de uteslutnas uppförande uppfattas som ett barmhärtighetsverk, en etisk skyldighet” (Bauman, 1999, s.123). Staten motiverar inte bara sina fattigdomsnormer genom att beräkna vilka som får lov att kallas fattiga, fattigdom innebär även att individer som söker statens hjälp måste acceptera att bli kontrollerade. De individer som inte går med på de motkrav som staten ställer på dem avviker därmed från statens betraktelser av de fattigas plats och dessa förtjänar inte statens hjälp.

Beckers stämplingsteori beskriver hur omgivningen tillskriver individer som avviker från samhällsnormen egenskaper genom stämplingsprocessen (Ejrnaes & Kristiansen, 2013). Undersökningens respondenter återger sina upplevelser av att inte blivit behandlade som människor när de sökt ekonomisk hjälp hos socialtjänsten. De har känt sig ifrågasatta och berövade på sitt privatliv, missförstådda och misstrodda. Att förlora sin mänsklighet, sina egenskaper och personlighet i samband med att stämplas och placeras i fattigdomsfacket av staten beskrivs av många respondenter som det yttersta stigma. Respondenterna är medvetna om att de är tvungna att gå in i den så kallade stämplingsprocessen för att ha chans till ekonomisk hjälp. Att bli stämplad som fattig av staten kan beskrivas som de hjälpsökandes enda möjlighet att uppnå en så kallad skälig levnadsnivå och därmed avvika lite mindre från konsumtionssamhällets norm. Däremot finns det inga garantier för att individen faktiskt uppnår skälig levnadsnivå genom att ingå i den statliga stämplingsprocessen, vissa får avslag på sin ansökan eller kan inte förmå sig att leva upp till kraven som ställs.

Resultat från Magadis (2010) studie som visade på hur den huvudsakliga inkomsten hos föräldrar till barn som upplever svår fattigdom mer sällan utgörs av bidrag, jämfört med barnen som upplever mild eller måttlig fattigdom, framstod till en början ologiskt men stämmer väl överens med respondenternas situation. Respondenterna som mer ofta saknade

pengar till basala produkter som mat stod helt eller delvis utan bidrag. Magadi ställde sig frågande till varför familjerna som behövde de statliga bidragen som mest i större utsträckning blev utan. Respondenternas upplevelse av kontakten med socialtjänsten har väckt ett obehag och stigmatisering, några undviker obehaget genom att inte söka bidrag. Därmed löper de en högre risk att stigmatiseras av konsumtionssamhället i övrigt, då deras ekonomiska tillgångar utan bidrag än mindre når upp till vad som anses normalt. Det skulle kunna tolkas som att familjerna hellre väljer att stigmatiseras av samhället än av socialtjänsten.

Fenomenet kan förklaras genom Goffmans (2014) beskrivning av hur stigmatiserade individer slits mellan sina två identiteter: den faktiska och den skenbara. Konflikten leder till att den stigmatiserades känslor av utanförskap söker sig till sammanhang där denne bemöts och accepteras för personen den är, den faktiska identiteten trots sitt stigma. Dessa sammanhang kan exempelvis utgöras av organisationer vars syfte är att fånga upp en särskild grupp individer. Civilsamhället erbjuder till skillnad från socialtjänsten denna typ av gemenskap via ideella organisationer vars syfte är att hjälpa samhällets mest utsatta grupper. Då kraven på att bevisa sig själv som ekonomiskt utsatt uteblir lämnas också ett större utrymme för individernas faktiska identitet.

SAMMANFATTANDE DISKUSSION

Ekonomiskt utsatta barnfamiljer i dagens Sverige 2018 upplever att ekonomin påverkar deras vardag på olika sätt. Respondenternas upplevelser av den ekonomiska utsatthetens innebörd skiljer sig i takt med att avståndet mellan ”alla andra” och dem själva varierar. Gemensamt för samtliga är oron för hur ekonomin hindrar föräldrarna från kunna ge sina barn möjligheten att delta i samhället på samma villkor som andra genom deras begränsade valmöjligheter.

Innebörden av att tvingas välja bort saker som av omgivningen betraktas vara självklara förstås igenom känslan av att avvika från samhällets konsumtionsnorm. Att av ekonomiska skäl neka sina barn ”rätt kläder”, fritidsaktiviteter eller en frukt medför känslor av otillräcklighet och förklarar deprivationens skiftande karaktär. Den kan innebära att sakna pengar till hyran och mat eller att inte kunna åka till Gran Canaria som alla andra.

Familjernas upplevelser av stöd från statliga myndigheter skiljer sig från stödet de erfarit via civilsamhället genom ideella organisationer. Socialtjänstens stöd har för några inneburit en ekonomisk hjälp genom försörjningsstöd, men flera av respondenterna upplever att de blivit ifrågasatta, dömda och bemötta som fuskare eller brottslingar av myndigheten. Därmed vänder sig de flesta av de tillfrågade till civilsamhällets när de behöver stöd, känslomässigt såväl som ekonomiskt. Även de som erhåller försörjningsstöd vänder sig till civilsamhället för hjälp då det ekonomiska biståndet inte räcker.

Baumans (1999) beskrivning av en välfärdsstat som avser att garantera alla värdig överlevnad står i kontrast till det obehag som de tillfrågade upplever när de uppsöker statens yttersta skyddsnät. Problemet utgörs även av att de bidrag som de tillfrågade får ta del av när de utsatt sig för obehaget inte erbjuder ett liv som motsvarar vad familjer i deras omgivning kan leva. Att av ekonomiska skäl tvingas avvika från det normala motsvarar inte värdig överlevnad eller en skälig levnadsnivå. I ett samhälle där lycka och normalitet innefattar konsumtion innebär avskärmningen från konsumtionsmöjligheter också att avvika ifrån ett normalt liv, vilket kan förstås genom Goffmans (2014) teorier om Stigma.

Samtidigt räcker inte Baumans (1999) teorier om den relativa fattigdomen för att beskriva samtliga bilder av ekonomisk utsatthet som målas upp. Studiens resultat pekar på att den relativa fattigdomens problematik förvisso är stor men också på hur barnfamiljer idag saknar pengar till de mest basala förnödenheterna som mat. Resultatet kan återkopplas till hur Albrighten (2015) diskuterar begreppet svår eller mycket svår deprivation och härledas till hur staten idag genom lagstiftning separerar barns möjligheter till överlevnad utifrån deras föräldrars beslut om att leva gömda. Att vara papperslös och samtidigt fattig innebär två parallella stämplingsprocesser som statligt verkar slå ut varandra, då människor i papperslös-facket inte får ta del av det bistånd som personer i fattigdoms-facket får ta del av, hur fattiga de än må vara.

Studiens respondenter kan beskrivas som spretiga i den bemärkelsen att deras förutsättningar för att få stöd och hjälp igenom socialtjänsten skiljer sig markant. Men är inte den betraktelsen också delvis vad som utgör själva kärnan till problemet som respondenterna beskriver? Vårt behov av att som socialarbetare stirra oss blinda på förutbestämda kriterier som motiverar utsatta människornas rätt till hjälp? Att kategorisera människor utefter deras bevisade exakta inkomst eller deras medborgerliga status. Förutsättningarna för att utföra det

statliga sociala arbetet innefattar just kategorisering, vilket leder till stämpling av människor som beskrivs av Becker (Ejnaes & Kristiansen, 2013). För somliga leder kategoriseringen till att de både stigmatiseras men även bedöms vara allt för avvikande för att få hjälp. Fenomenet kan förklaras genom Bourdies (1999) teorier om det statliga kapitalets absoluta makt att definiera tings innebörd och dess förmåga att utfärda den yttersta domen. Respondenternas upplevelser bekräftar resultatet från Magadis (2010) studie, då familjerna som upplever en svår deprivation mer sällan erhåller statliga bidrag, jämfört med familjerna vars upplevda deprivation kan beskrivas som mild eller måttlig.

Studien citerade inledningsvis Susanna Alakoski (2011) som beskrev en socialarbetares människosyn som hennes viktigaste redskap. Studiens resultat påvisar vikten av att en sådan människosyn behöver vara just individuell och människocentrerad. Människosynen hos socialarbetaren behöver manifesteras i bemötandet inför de människor som denne avser att hjälpa. Det andra verktyget vars vikt Alakoski underströk var socialpolitikens förutsättningar för socialarbetarna att bedriva sitt arbete. Studiens resultat visar att socialpolitiken som de tillfrågade erbjuds genom myndigheter delvis leder till stigmatisering, socialt utanförskap och i värsta fall akut nöd. Då socialpolitiken stänger in de statliga socialarbetarna i lagrum och summor snuvas de på handlingsutrymme och möjligheten att låta deras människosyn leda deras sociala arbete. Alakoski nämner det tredje och kanske mest angelägna redskapet som modet att protestera och försvara de människor socialarbetaren möter, vilket kan sammanfatta studiens underliggande syfte.

REFERENSER

Albrithen, A. (2015) The State of Child Poverty in Saudi Arabia, *Social Development Issues*; Chicago Vol. 37, Iss. 3, (2015): 53-68.

Angelin A. Hjort T & Salonen T. (2014) Lokala handlingsstrategier för skäliga levnadsvillkor - reflektioner utifrån Malmökommissionens studier om försörjningsstödet och barns fattigdom i *Socialmedicinsk tidskrift*, 2014, Vol.91(5), pp.480-488

Bauman, Z. (1999). *Arbete, konsumtion och den nya fattigdomen*. Göteborg: Daidalos

Bilić, V. (2015) The role of socioeconomic differences and material deprivation in peer violence, Epiphany. *Journal of Transdisciplinary Studies*, 2015, Vol.8(2), pp.177-202

Bourdieu, P. (1999). *Praktiskt förnuft: bidrag till en handlingsteori*. Göteborg: Daidalos

Broussard, C. Joseph, A & Thompson, M. (2012) Stressors and Coping Strategies Used by Single Mothers Living in Poverty, *Affilia* May 2012, Vol. 27(2), p.190

Bryman, A. (2011) *Samhällsvetenskapliga metoder*. 2., [rev.] uppl. Malmö: Liber

Danermark, B. (2013) 'Socialt arbete och kunskap. Tre metateoretiska mönster' i Blom, B., Morén, S. & Nygren, L. (red). *Kunskap i socialt arbete*. Stockholm: Natur & Kultur, 32–47.

Douglas, M. (2013) *På marginalen- vardagen bakom fattigdomsstatistiken*, Rädda Barnen

Ejmaes, M. & Kristiansen, S. (2013) perspektiv på sociala problem i USA och Skandinavien, i: Meeuwisse, A. & Swärd, H. (red.) (2013). *Perspektiv på sociala problem*. 2., omarb. utg. Stockholm: Natur & kultur

Goffman, E. (2014). *Stigma: den avvikandes roll och identitet*. 4. uppl. Lund: Studentlitteratur

Hjort, T. (2004) *Nödvändighetens pris - Konsumtion och knapphet bland barnfamiljer*, School of Social Work, Lund University

Jonsson, J. O. & Mood, C. (2013) *Ekonomisk utsatthet och välfärd bland barn och deras familjer 1968-2010*, Socialstyrelsen, 2013

Kjellbom, P & Lundberg, A. (2018) Olika rättsliga rum för en skälig levnadsnivå?: En rättskartografisk analys av SoL och LMA i domstolspraktiken *Nordisk socialrättslig tidskrift*, 2018, Vol.2018(17-18), pp.39-71

Magadi, M. (2010). Risk Factors for Severe Child Poverty in the UK, *Journal of Social Policy*; Cambridge Vol. 39, (Apr 2010): 297-316.

Meeuwisse, A. & Swärd, H. (red.) (2013). *Perspektiv på sociala problem. 2.*, omarb. utg. Stockholm: Natur & kultur

Rennstam, J. & Wästerfors, D. (2015). *Från stoff till studie: om analysarbete i kvalitativ forskning*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur

Salonen, T. Kaharascho Fridh, M. & Soares Lindberg, M. (2018) *Barnfattigdom I Sverige – Rapport 2018*, Rädda Barnen

Socialstyrelsen (2018) *Statistik om ekonomiskt bistånd 2017*, Socialstyrelsen

Stockholm Stad (2017) *Handledning av ekonomiskt bistånd- Riktlinjer*, Socialförvaltningen

Sveriges Stadsmissioner (2018) *Fattighetsrapport-2018 välfärden krackelerar*, Sveriges Stadsmissioner

Trost, J. (2010). *Kvalitativa intervjuer*. 4., [omarb.] uppl. Lund: Studentlitteratur

UNICEF Innocenti Research Centre (2012), Measuring Child Poverty: New league tables of child poverty in the world's rich countries, *Innocenti Report Card 10*, UNICEF Innocenti Research Centre, Florence.

Vetenskapsrådet (2002) *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet,

Vetenskapsrådet (2011) *God Forskningssed*. Stockholm: Vetenskapsrådet

Elektroniska källor

Alakoski, S. (2011) Omöjligt att hjälpa de fattiga när social forskning inte tas på allvar, *SVT nyheter*, 11 februari.

<https://www.svt.se/opinion/omojligt-att-hjalpa-de-fattiga-barnen-nar-social-forskning-inte-tas-pa-allvar> (2018-12-13)

Heggeman, H. (2017), Att mäta fattigdom, *SCB*, 11 december.

<https://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2017/Att-mata-fattigdom/> (2018-12-04)

Migrationsinfo (2018), *Papperslösa*, 15 juli.

<https://www.migrationsinfo.se/migration/sverige/papperslosa/> (2019-01-08)

Nylander, L. (2017), Ständig skräck och press- så lever papperslösa barn i Sverige, *forskning.se*, 25 januari.

<https://www.forskning.se/2017/01/25/standig-skrack-och-stress-sa-lever-papperslosa-barn-i-sverige/> (2018-12-28)

UNICEF (2018) *Barn på flykt i Sverige*, januari 2018.

URL: <https://unicef.se/fakta/barn-pa-flykt-i-sverige> (2019-01-08)

Bilaga: intervjuguide

Namnet på den ideella organisation som omnämns i intervjuguiden har anonymiserats.

Information om intervju

Intervjun kommer tillsammans med andra intervjuer att ingå i en uppsats som skrivs under socionomprogrammet, på Södertörns högskola. Intervjun kommer även eventuellt att användas i samband med *ideell organisations* studie som handlar om det ekonomiska bidrag som kan sökas av barnfamiljer. Intervjun kommer att genomföras i *ideell organisations* lokaler och pågå i max en timme. Syftet med intervjun är att få ökad vetenskaplig förståelse för hur barnfamiljer som lever på små ekonomiska medel upplever sin situation. En ökad kunskap om den upplevda situationen hos de deltagande familjerna kan skapa ökad förståelse för det sociala arbetet som berör familjer i liknande situationer. Syftet med intervjun är också att ta reda på hur *ideell organisations* ekonomiska bidrag gör skillnad för barnen i familjen.

Studien följer de *Forskningsetiska principer* som vetenskapsrådet (2002) tagit fram. Det innebär att du som blir intervjuad:

- Får information om syftet med studien samt kring din roll som intervjuad. Du deltar frivilligt i studien och har när som helst under intervjun rätt att avbryta din medverkan.
- Får ge ditt skriftliga och muntliga samtycke innan intervjun påbörjas
- Får information om att de uppgifter som lämnas under intervjun behandlas konfidentiellt, vilket betyder att det du berättar under intervjun inte kommer att föras vidare till någon utomstående. Ansvariga för studien behandlar och förvarar uppgifter som kan röja identiteter på personer som deltar eller omnämns i intervjusituationen konfidentiellt. I studien kommer du och personer du nämner att omnämnas anonymt, platser och namn kommer också att anonymiseras.
- Får kännedom om att uppgifterna du lämnar i samband med intervjun enbart får användas i forskningsändamål.

Under intervjun kommer jag att ställa frågor som handlar om dina upplevelser av din familjs ekonomi och hur ekonomin påverkar familjen i er vardag. Övergripande ämnen som kommer att beröras är:

- Din familj och er nuvarande ekonomiska situation
- Hur påverkar familjens ekonomiska situation vardagen?
- Om det uppstått utmaningar i samband med familjens ekonomiska situation, har du kunnat lösa dem, i så fall hur?
- Hur upplever du omgivningens inställning till barnfamiljer som har det ekonomiskt kämpigt (omgivningen kan innebära myndigheter men även civilsamhället; privatpersoner, ideella organisationer) ?
- *Ideell organisations* ekonomiska bidrags innebörd för familjen
- Egna tankar inom ämnet som du vill dela med dig av

Tack för ditt deltagande!

Med vänlig hälsning

Felicia Darle, student felicia01.darle@student.sh.se

Examensarbete i socialt arbete, socialt arbete och kunskapsutveckling, institutionen för socialt arbete, Södertörns högskola